

Mai észtköltőnők

Az észtköltés irodalom sajátos helyzetben van az európai irodalmak között, mert aligha van még egy népe a földrésznek, ahol a nők olyan kiemelkedő helyet foglalnának el a költészetben, mint náluk. Nő volt az észtköltés nemzeti ébredés legnagyobb hatású költője, Lydia Koidula (1843—1886), de a századvég és a jelen század első felének kiemelkedő lírikusa, Anna Haava (1864—1957) is. Ez utóbbi népszerűségét jól példázza, hogy több mint 200 versét zenésítették meg, s sokat közülük ma is gyakran hallani észtkórusok előadásában. E téren más hazai költő nem versenyezhet vele. Ugyancsak nő a 20. század, sőt talán az egész észtköltés irodalom legnagyobb lírikusa, Marie Under (1883—), s az érett költőnemzedék sorában is kétségkívül a nők állnak az élen, csak a 30—40 évesek korosztályában egyenlők az erőviszonyok a két nem között. Nincs tehát semmi erőltetett keresettség az alábbi válogatásban, amely a kortársi észtköltés irodalom tíz női költőjének verseiből nyújt rövid válogatást, hiszen a jelenkori észtköltés líra legjavából ad izelítőt.

Vannak, akik az észtköltészetben kialakult ősi munkamegosztás továbbélésében látják a jelenség magyarázatát. A férfi dolga volt ugyanis a mesélés, a dalok ápolása, továbbadása viszont a nőknek jutott osztályrészül.

Századunk észtköltés történelmének eseményei, súlyos megpróbáltatásai, viharai pedig nem a nők, hanem a keményebb szavú férfi énekesek szájára kívánkoznának.

Több mint másfél évszázados nyugalmasabb korszak után zaklatott idők következtek. Mindjárt a század elején ott volt az 1905-ös forradalom, amely Észtországban még erősebb megrázkódtatással járt, mint az orosz birodalom más tartományaiban. A társadalmi ellentéteket itt kettős nemzeti elnyomás is súlyosbította, a hagyományos német földesúri, és a cári, amely különösen a múlt század nyolcvanas éveitől kezdett erőteljes oroszosításba. A forradalmi eseményekben való részvétel miatt olyan kiváló írók kényszerülnek hosszabb-rövidebb ideig tartó emigrációba, mint G. Suits, Fr. Tuglas és E. Vilde.

Az első világháború német megszállást, majd polgárháborút hozott, amelyben a fehérek győztek. A húszéves polgári kormányzás 1940-ben megbukott, Észtország felvételét kérte a Szovjetunió szövetséges köztársaságai sorába. A második világháború kétszer végigpusztított az országon, az észtköltésnek csaknem egytizede külföldre sodródott, az 1944-es pánikhangulatban jelentős írók, tudósok egész sora hagyta el az országot.

Az észtköltés ért csapásokat jól szemlélteti, hogy számuk az utóbbi nyolcvan év során alig változott, a népszaporulat csak a veszteségek kiegyenlítésére volt elegendő.

Az észtköltés szépirodalom Európa későn induló nemzeti literatúrái közé tartozik. Több évszázados írásbeliség után a múlt század második felében bontakozott ki, s a jelen század elején emelkedett európai színvonalra. Ezzel párhuzamosan rekordidő alatt művelték ki az egységes és igen gazdag észtköltés irodalmi nyelvet.

A századelő észtköltés irodalmi életéből két messzeható, egymást folytató irodalmi és művészcsoporthoz emelkedik ki. Egyik az 1905-ben induló Ifjú Észtország, amelynek Gustav Suits fogalmazta meg a jelszavát: Legyünk észtköltés, de váljunk európaivá is!

A másik, a rövid virágzású (1917—1920) Siuru* csoport, amelynek Marie Under a vezető költője.

A közélet nyelve ebben az időben a német és az orosz volt, az elemi iskolák ki-

* Észtköltés mitológiai madárnév.

vételével ezeken a nyelveken folyt az oktatás is, s e két nagy nép kultúrája, tradíciós élete áttételek nélkül hatott az észti értelmiség között. De az Ifjú Észtország és a Siuru még messzebb tekintte, Párizsra is. Bizonyára ezért találunk itt-ott Gustav Suits és Marie Under verseiben egy-egy Adyra emlékeztető sort, mint például Under alábbi, *És csillag fut le* című versében.

Melyek azok a vonások, melyek a lentebb bemutatott tíz írói versében az észti irodalom egészére jellemzők, s mi az, ami csak az ő sajátjuk?

Mielőtt a kérdésre rátérnék, hadd jegyezzem meg, hogy az egyes költőnőktől vett versek száma nem tükröz értékítéletet. Undertől kevés vers van itt, mivel az ő versei az elmúlt negyven év folyamán több alkalommal is szép számmal jelentek meg magyar fordításban.

Marie Under, Betti Alver, Kersti Merilaas, Debora Vaarandi és Ellen Niit verseiből az *Észt költők; Huszadik századi észti líra* (Európa, 1975) című antológia is közül több-kevesebb mutatványt, a többiek viszont először szólnak meg magyarul.

Az észteknél a népköltészet ügye messze túllépett a tudományos kereteken, s a finnekhez hasonlóan náluk is olyan ideológiai alap vált belőle, amelyből a nemzeti mozgalom jelentős mértékben táplálkozott. Elsősorban a Kalevipoeg hatására kell itt gondolnunk.

A népköltészet tartalmi és formai ihletése a jelenkori költészetben is fel-felbukkan. Undertől kezdve kedvelt műfaj a ballada, amely azonban nála is, akárcsak az itt közölt Vaarandi-versnél, a tartalmat tekintve népi ihletésű, formára azonban nem.

Nyilvánvaló a népköltészeti hatás Veetamm kalevalás-kalevipoeges alliterációkkal megtűzdelt *Kannel* című versében, Merilaasnál pedig az *Óregapó dudánótájában*. Hainsalu *Varázsigéje* bizonyára az észti népköltészet, népzene legősibb rétegeinek újrafelfedezésével kapcsolatos. Ez elsősorban V. Tormis zeneszerző munkásságának köszönhető, amely a 60-as évek második felében talált élénk fogadtatásra az észti értelmiség köreiben.

Néha csak egy-egy fordulatban villan fel a népköltészet hatása, mint például Vaarandi *Darazsak éve* című versének e két sorában: — Ilyet senki nem látott még, / nem látott még, nem hallott még.

Itt már csak az észti népköltészethez szokott fül veszi észre a kapcsolatot.

Inkább ez utóbbi jelenség, bizonyos népköltészeti formai elemek felhasználása a gyakoribb. Az észti költészetben egyébként sokáig a nyugat-európai kötött versformák voltak használatosak, s csak az ötvenes évek végén terjedt el szélteben a szabad vers.

A hazafias témájú, Észtországgal, az észti nép sorsával foglalkozó versek természetesen voltak a századelő nemzeti függetlenségért küzdő íróinál. Ez a téma azonban egészen napjainkig kíséri az észti költészetet. Lekopott róla a pátosz, nem vált édeskissé, banálissá. Kersti Merilaas néhány soros lentebbi versében, melynek címet se adott, nyilván azért, hogy az érzelgősségnek még a látszatát is elkerülje, mellbevágó az egyszerűség, az érzés őszinte mélysége. Viivi Luik pedig a fiatalok pátosztól irtózó kamaszos hányavetiségével írja, hogy a ceruzákat és az észti népet szereti.

Ehhez a tematikához kapcsolódik a természet élménye. Undernál, aki soha sem írta le egyetlen versében sem Észtország nevét, a szülőföld tájainak motívuma pótolja a hazafias verseket.

Az észti költészetben mondhatni központi helyet foglal el a természet. Ez az itt közreadott versekből is kiderül, pedig nincs semmi céltudatosság a válogatásban. Bárhova is nyúljon az ember az észti költészetben, mindenütt ezt találja. A gondolati, filozófiai mondanivalót legtöbbször természeti szimbólumokkal kapcsolják egybe. Ezek rokonok a népköltészet hagyományos jelképrendszerével, a költők ezt fejlesztik tovább. Elég, ha illusztrációul az első Under-versre utalok, a lefutó csillag és a halál párhuzamára.

A férfi és női költők között ebben a témakörben csupán annyi a különbség, amennyi az érzélemvilág különbözőségéből természetszerűleg adódik.

Tipikusabban nőies vonásokat mutat a szerelem, az asszonyi sors, az otthon nyújtotta költői élmények megjelenítése.

A hagyományos észti költészetben rendkívül visszafogottan szólal meg a szerelem, jobbára szimbólumokba rejtve, mint a népköltészet is teszi. Ennek az örökségnek a továbbélését napjainkig megtaláljuk, de szép számmal akadnak, akik kitörtek ebből a körből. Under volt az első az észti költészetben, aki 1917-ben a nem sokat sejtető Szonettek címen megjelent kötetének expresszionista verseiben bátran megszólaltatta az érzéki szerelmet. Fogadtatása az Adyéhoz hasonlóan vegyes volt, de a fiatal értelmiségiek körében fergeteges sikert aratott. Merilaas, Vaarandi, Niit elsősorban ezt az underi hagyományt folytatja.

Meglepő az észti női költőknél, hogy a gondolati, filozófiai líra iránti vonzalmukban, s e líra mélységében sem maradnak el a férfiaktól. A háborús és a háborút követő évek észti költészetében jelentős helyet foglaltak el a harcos, patetikus, sok publicisztikai elemet tartalmazó versek. Az észteknek azonban sikerült hamarosan megszabadulniuk a felesleges sallangoktól, ellentétben több más szovjetunióbeli rokon népünk költészetével, ahol ezek a vonások mindmáig fel-felbukkannak. A változás nem jelentette az észti költőknél a társadalmi-politikai kérdéseknek való háttér fordítást, hanem csupán a másfajta költői hozzáállást, amely a zárkózottabb, tartózkodóbb nemzeti karakternek is jobban megfelel.

A filozófia iránti vonzalom megmutatkozott már a fiatal Betti Alver költészetében is, s ez az évekkel tovább mélyült, de ott van Ellen Niit utóbbi időben írt háromsoros japán hajkujaiban, melyekből néhányat itt is olvashatunk.

Említettem, hogy a jelenkori észti költészetben vitathatatlan a nők vezető szerepe. Az alábbi szemelvények meggyőzhetik az olvasót arról, hogy ezáltal nem lett szegényebb az észti líra. Egyaránt megvan benne az érzelmi, gondolati gazdagság és mélység, csak valahogy sajátosan könnyedén, finoman, s ez az, ami érdekessé teszi, hogy felfigyeljünk rá.

BERECZKI GÁBOR

MARIE UNDER

És csillag fut le

*Olyan különös ma éjjel a hold:
ilyen szemtelenül új még sose volt.*

*Jaj, elhagytam a várost, a várost —
Hogy összenőttünk! Mindegy már most.*

*Aki tehetetlen, az társtalan is:
rá úttalan út vár, célja hamis.*

*Hát minden káprázat? árny? kusza jel?
Rigó friss füttyére riadok fel —*

*És csillag fut le a végtelen égen —
Mit visz el tőlem? Mit hagy itt nékem?*